

OD LOGORA DO AMERIKE



Rodena je u Sarajevu 12. avgusta 1927. Rod oca Avrama Izraela i majke Blanke, rođene Altarac. Imala je tri sestre – Sonju, Ninu i Vilmu – i brata Jozefa. Oba roditelja, zajedno sa preko 50 članova uže i šire familije i starija sestra Sonja stradali su u holokaustu. Sestra Sonja imala je i šestogodišnjeg sina Elija, iz braka sa Salamonom Atijasom, koji je stradao zajedno sa majkom.

Pošto je sa drugom sestrom Vilmom preživela godine rata, u Beogradu je radila u više spoljnotrgovinskih preduzeća i drugim institucijama i školovala se uz rad. U braku sa dr Dimitrijem Delovskim ima dvoje dece: sina Nenada, diplomiranog ekonomistu, i kćerku Silvanu, diplomiranog pravnika. Ima četvoro unučadi.

Na početku želim da istaknem da večitu zahvalnost što sam ostala u životu dugujem mojoj dragoj, pokojnoj sestri, Vilmi i njenom mužu Nikoli Marketu.

Do 1941. godine, dokad sam živela u Sarajevu, stigla sam da završim tri razreda gimnazije. Iako mlada, bila sam član Hašomer hacaira.

U mom rodnom gradu živeli smo lepo. Nismo bili mnogo religiozni, ali smo slavili svaki jevrejski praznik, naročito petak večer i subote, kada su na stolu obavezno bile sveće i kada je sto bio lepo ukrašen. Osobito su mi ostali u sećanju praznici Hamiša asar i Purim. U tim

prilikama okupila bi se cela familija na jednom mestu, a mi deca recitovali smo i maskirali se i za nagradu dobijali voće i novac.

Takav život naglo je prekinula 1941. godina. Najpre 27. mart: iako sam bila dete, i ja sam učestvovala u demonstracijama. Na prvi dan Pesaha spremali smo se da jedemo onu divnu supu sa maces kne-dlama, Nemci su počeli da nas bombarduju, a sirene su počele da zavijaju. Sišli smo pred kapiju, gde su se već nalazili i ostali stanari. Čim je bombardovanje prestalo, otišli smo kod jedne naše tetke koja je stanovala na periferiji grada, a na supu i maces knedle nismo više ni mislili.



Osmesi na licima (1937, sarajevska Ilidža) u danima kada se nisu naslućivale strahote u kojima su Jevreji bili izloženi pogromu (u grupi su Sonja, Salomon, Eli, Nina, Giga i drugi)

Dva dana posle toga došle su ustaše i Nemci, a odmah potom policijski čas, konfiskacije, nošenje žutih traka (ja ih nisam nosila, jer su se u Sarajevu trake nosile tek posle navršene 16. godine), prisilni radovi i razna terorisanja. Nama deci bilo je zabranjeno dalje školovanje.

Prekoputa naše kuće nalazila se katolička bogoslovija, takozvana seminarija – u kojoj su se školovali budući sveštenici. Bili su vrlo disciplinovani. Kada bi se pojavila neka žena na prozoru, a oni se zatekli na prozoru seminarije, odmah su se sklanjali. Međutim, čim je počelo ratno stanje, nekako su se oslobodili, postali znatizeljniji: ne samo da su ostajali na prozoru, bez obzira da li se pojavila neka žena, već su počeli da „razgovaraju“ sa nekim devojkama gestovima, na primer, prstima. Tako su jednoj devojci iz kuće zakazali sastanak. Ona je izašla.

a mi smo jedva čekali da se vrati, da nam ispriča tu „važnu“ novost. (Ta devojka je, naravno, bila Jevrejka, pitomac gimnazije, ali bogoslovski đak to nije znao). Ispričao joj je kako su ga roditelji silom naterali da pohađa bogosloviju da bi postao sveštenik, da on to ne želi i, pošto je sad počeo rat, otići će u ustaše, kao i ostali njegovi drugovi.

Posle nekoliko meseci, počela su prva streljanja u gradu. Najpre poznatih komunista, viđenih Srba, Jevreja, talaca i drugih, kao i prva odvođenja u logore. Mi u porodici smo za tu priliku već imali spremnjene ruksake sa neophodnim stvarima. Jedne noći pokupili su muškarce starije od šesnaest godina. Odveli su i mog tatu. Više ga nikad nisam videla. Jednog mog ujaka, koji je bio veoma star i nije mogao da hoda, odveli su fijakerom. Bili su sakupljeni u bivšoj Kasarni kralja Aleksandra. Odatle su ih odveli u Jasenovac. Mislim da se to desilo u kasnu jesen. Izvesno vreme posle toga vladalo je zatišje da bi, ubrzo potom, počelo odvođenje žena i dece.

U našoj zgradi stanovala je i porodica Taubman, čija je kćerka (uzgred – pravašica) radila u ustaškoj policiji, pa smo imali „privilegovan status“, pošto su kuću neko vreme zaobilazili. Kasnije je i ta devojka, zajedno sa svojom porodicom, odvedena u Jasenovac, gde je ubijena.

Jedne večeri su, ipak, došli po nas. Zgrada u kojoj smo stanovali imala je četiri sprata i svi njeni stanari bili su Jevreji (osim nastojnika, koji je bio ustaša, i njegove žene Verice – ali nisu bili loši prema nama). Prvo smo odvedeni u onu istu kasarnu u kojoj su bili sakupljeni muškarci i, nakon dva dana, utovareni u vagone za stoku, koji su imali male prozorčice sa rešetkama. Putovali smo osam dana, bez izlaska na vazduh. Nismo dobijali ni hranu ni vodu, a fiziološke potrebe obavljali smo u vagonima. Jedanput smo ih zamolili za malo vode, a oni su nam odgovorili: „Crknite!“. Vodu, naravno, nismo dobili. Osmog dana smo pušteni na neku livadu kod mesta Zlatar, u blizini Zagreba. Jedan ustaša otišao je Loborgrad, sabirni logor, gde je trebalo da bude naše konačno odredište, da javi da smo stigli. Čekali smo izvesno vreme, a zatim nam je rečeno da u Loborgradu nema mesta i da nas vraćaju u Sarajevo, gde će nam biti vraćeni ključevi od stanova. Tu vest smo, u tome času, primili s radošću. Putovali smo opet nedelju dana, bez vode i hrane. Po dolasku u Sarajevo, smestili su nas u jednu školu. Gotovo svi smo bili u prizemlju zgrade. Bila sam veoma iscrpljena. Ipak, prvom prilikom, pobegla sam kroz prozor, zajedno sa drugima. Naivne i lakoverne žene poverovale su da će im biti vraćeni ključevi od stanova, pa su ostale da čekaju. Posle nekoliko dana bile su

odvedene u Đakovo, a zatim (1942–43. godine), one preživele prebačene su u Jasenovac, gde su ubijene. Mnoge od tih žena su mogle da pobjegnu iz škole, ali...

Kada sam pobjegla, sklonila sam se kod sestre i zeta. Moj zet je bio Dalmatinac i imao je italijanski pasoš, zbog čega je sestra donekle bila zaštićena. Ja i nisam imala gde da se sklonim pa sam zato otišla kod njih. Ipak, svake večeri, morala sam da spavam kod drugih prijatelja. U međuvremenu, sa Romanije je došla jedna naša poznanica (poznawali smo je iz kena, nismo se nikad družili, ona je stanovala na sasvim drugom kraju grada, i nikada je nismo pitali ko joj je preporučio da dođe kod nas i ko je to znao). Zvala se Mirjanica Abinum. Ona je bila na Romaniji u partizanima, kojima se posle izvesnog vremena ponovo vratila. Po završetku rata iselila se u Izrael, zajedno sa dva sina. Nikad je više nisam videla.

Bilo je veoma opasno živeti u to vreme u Sarajevu, naročito za Jevreje. Racije su bile svakodnevnne. Ipak, u Sarajevu je još uvek radila Jevrejska opština. Moja najbolja drugarica Gerda Druker – Kožemjakin poslala mi je, iz Mostara, propusnicu na ime Ane Mihić, krojačice, koja putuje iz Bijeljine u Mostar da nađe posao.

U vozu sam sedela sa nekoliko časnih sestara i srećno stigla. Kada sam stigla u Mostar, moja drugarica i njena sestra razbolele su se od tifusa. Na sreću, ja se nisam razbolela. Preko dana sam boravila kod njih, a uveče bih spavala na drugom mestu. Pošto je „svakog gosta tri dana dosta“,

posle dva-tri meseca, morala sam da idem dalje. Jednog dana dobila sam pismo od sestre da doputujem u Dubrovnik. U međuvremenu, moj zet je imao mnogo neprijatnosti od strane ustaša zato što mu je žena Jevrejka, pa su i oni morali da beže. Otputovala sam u Dubrovnik bez



*Elina majka Blanka Altarac
sa sestrom*

ikakvih dokumenata, jer sam svoju lažnu propusnicu morala da vratim za potrebe neke druge nesrećnice.

U Dubrovniku me je čekao zet. Ukrkali smo se u brod za Mljet. Kada smo stigli do obale, zet je polako tražio svoja dokumenta, kao i za moju sestru i malog sinčića od nekoliko meseci. To je činio očekujući da brod ode, pošto ja nisam imala nikakve dokumente pa bi mogli da me vrata u Dubrovnik. Kada je brod polazio, zet je priznao karabinjerima da sam Jevrejka i da nemam nikakva dokumenta. Hteli su odmah da me pošalju na Rab, gde se nalazila neka vrsta logora za Jevreje, ali su odustali jer sam bila maloletna.

Tada mi je rečeno da moram, svakog dana da se javljam u kvesturu (njihovu komandu), a bila sam obavezna i da svakog dana idem kod katoličkog popa da učim veronauku. Još mi je rečeno da ne smem nigde da idem van tog mesta. Praktično bila sam u getu. Sveštenik je bio mlad, savremen, i nije mnogo insistirao na učenju. Kasnije sam čula da je posle rata emigrirao u Italiju, zajedno sa svojim bratom, i da je skinuo mantiju.

Neko vreme živeli smo sa roditeljima mog zeta. Ali, pošto je bilo ratno vreme, a ni oni nisu imali dovoljno hrane za sebe – odvojili smo se i uselili u jednu napuštenu kućicu. Trebalo je obezbediti hranu. Šta sam na selu mogla da radim ja, nežna i bolešljiva? Međutim, morala sam i počela sam. Najprije sam skupljala masline, potom pomagala u mlevenju, čuvala ovce, sakupljala grane za loženje i radila sve druge poslove koje sam bila u stanju da obavljam. U to vreme na Mljetu je živio samo jedan Jevrejin, nemački lekar. Pošto je boravio u drugom mestu, nismo se nikad upoznali. Kasnije se, kako smo saznali, sa ostrva povukao sa partizanima. Tako se živelo do kapitulacije Italije. Narod je tamo bio dobar i, reklo bi se, voleo nas je. Oni nisu ni znali šta je antisemitizam.

Kada su partizani pristigli na ostrvo, uključila sam se u društveni rad, uglavnom u rad sa omladinom. Tada smo se ipak osećali dobro i donekle sigurno, ali je to kratko trajalo. Partizani su se, pred snažnim nadiranjem Nemaca, jedne noći povukli, odvođeci sa sobom sve muškarce sposobne za vojsku. I moj zet je otišao sa njima. Za mene i sestru sa sinčićem, nastupilo je vreme skrivanja, praćeno gladovanjem. Kako sam već navela, narod se prema nama lepo ponašao, nije nas izdao, a mi smo svake večeri spavali na drugom mestu. Jedne noći sam, sećam se, spavala u svinjcu, zajedno sa jednom devojkom. Živeli smo nesigurno, od danas do sutra. Dva dana pre odlaska Nemaca i dolaska partizana, svratile smo u našu malu kuću

– tamo se kuće nisu uopšte zaključavale – i našle na podu jedan mali zlatni „Magen David“, u sredini tamnoplave boje. Na plavoj podlozi bilo je napisano zlatnim hebrejskim slovima „Cion“. U čudu smo se pogledale i – zapanjile! Podigla sam ga i, na žalost, posle mnogo godina sam ga izgubila. Nisam praznoverna, ali ipak sam u tome videla neko značenje.

U tim danima zaista se teško živelo. Ostalo mi je u sećanju da smo jeli meso od uginulog konja. Srećom, ništa nam se nije desilo. U lošim higijenskim uslovima dobili smo vaške, kojih nikako nismo mogli da se oslobodimo.

Ratno stanje nije dozvoljavalo da bilo šta činimo, osim da se borimo za golo preživljavanje, a Nemci su nadirali s druge strane ostrva. Pristizali su kao prava SS kaznena ekspedicija. Počeli su da bombarduju ostrvo. Mi smo tada bili na obali. Bilo je i ranjenih, ali, na sreću, nas troje ostali smo nepovređeni. Na Mljetu ljudi su bili veoma neangažovani – nisu bili naklonjeni partizanima i nije ih zanimala politika. Dvojicu meštana ubili su Italijani.

Čim je pala noć, ukrcali smo se u male brodiće – trabakule, i ujutro stigli na Lastovo. To je, sećam se, bilo divno ostrvo. U odnosu na Mljet, izgledalo mi je kao velegrad. Ulice su bile asfaltirane, dok je ono malo puteva na Mljetu bilo u džombama. Prosto, nisam umela da hodam po tako ravnom terenu! Mnogo teškoća imala sam sa obućom – noge su mi porasle a nisam nigde mogla da nađem odgovarajuće cipele.

U transportu su bile uglavnom žene i deca partizanskih boraca. To je bio zbeg iz cele Dalmacije. Na Lastovu smo dobili hranu i prostor za spavanje. Ja sam dobila jedna divna vrata i to je za mene bio „francuski krevet s baldahinom“! Posle toliko vremena spavala sam udobno i bezbrižno. Nekoliko dana po dolasku, prebačeni smo na Vis. Tamo je bio sabirni logor za sve izbeglice iz Dalmacije. Tu se nalazila i vojna baza, zbog čega nismo mogli da se duže zadržimo. Želela sam da ostanem na Visu i da se prijavim za bolnički kurs, ali sam bila toliko slaba da me nisu primili. To mi nije dozvolilo ni naša prijateljica Lala Altarac, koja je na Visu radila kao prevodilac. Nedugo potom, opet su nas potrpali u male brodiće i povezli prema oslobođenom delu Italije – da bi nas iz Barija poslali u El Šat, na severu Afrike, gde se nalazio logor za sve žene i decu partizanskih boraca. I taman kad smo se peli u voz na stanici u Bariju, sretnemo Morica Kabilja, sestrinog prijatelja iz Sarajeva, koji sada živi u Sao Paulu. Kada je čuo da idemo u El Šat, nije nam dozvolio i poveo nas je u Santa Kroče, u jevrejsku koloniju.

Ceo grad, inače nevelik, imao je male kućice -- vile sa baštama i zelenilom. Ranije je to bilo fašističko letovalište, za oficire. Nedaleko od Santa Kročea nalazilo se jedno letovalište – Santa Maria del Banjo. I tu su boravili Jevreji. To je bilo još lepše mesto jer je blizu grada bila plaža. Tu smo sestra i ja napokon dobile nove haljine od Crvenog krsta: ja – roze sa belim tufnicama, a sestra – plavu sa belim tufnicama. Dobile smo i cipele. Istina, sa malim štiklama, ali ipak – nove cipele, od nekog platna. Napokon, nešto novo, posle toliko godina! Našoj radosti nije bilo kraja.



*Eline sestre Vilma (levo) i Sonja u Sarajevu 1941,
sa žutim trakama na rukama*

Odmah su nas odveli u kućicu predviđenu za nas. Imala je dve male sobe i baštu. Nije bilo vode pa smo morale da je nosimo čak iz Santa Maria del Bajno. Brzo smo se uklopile u sredinu. Srele smo brojne poznanike i prijatelje. Taj deo Italije ranije su oslobodili Englezi. Te 1944. godine Italija još nije bila sasvim oslobođena. Hranu smo dobijali od Engleza. Između ostalog – divan beli hleb, makarone, pirinač, meso i druge namirnice. Dobijali smo čak i čokoladu. Sa meštanima smo menjali pirinač za jaja. Kada smo mom malom sestriću ponudili čokoladu, on ju je bacio, jer nikad ranije nije jeo čokoladu – ali, hleb je uzimao. Tu su se održavali i kursevi engleskog i italijanskog jezika. Predavao je Fredi Baum, koji je kasnije otišao u Ameriku. Ja sam to oberučke prihvatila, jer sam bila željna da nešto učim. Posle podne

smo išli na plažu, kupali se, sunčali i uživali. Zlo odnedavno brzo smo zaboravili, bar ja.

Predsednik Ruzvelt je u to vreme izdao proglas da prima, odnosno prihvata 1000 izbeglica iz Evrope, koji su bili u logorima ili izbeglištvu. Prednost su imale žene, deca i stariji ljudi. Moja sestra, njen mali sinčić i ja prijavili smo se za odlazak, mada je još uvek besneo rat. Meni lično bilo je žao što smo se prijavili za Ameriku, jer nam je u Santa Kročeu bilo divno. Živeli smo pravim mirnodopskim životom.



Kćerka Silva sa majkom i ocem, krajem 1998. godine

Pošto smo primili nekoliko bolnih vakcina, krenuli smo vozom za Napulj, gde nas je čekaao veliki brod. Ukrcali smo se među vojne pilote i ranjenike, koji su se vraćali kućama. Sa njima smo bili na istoj palubi, ali odvojeni. Preko dana smo boravili napolju i sunčali se, a noću spavali u utrobi broda. Kreveti su bili na dva sprata. Osim našeg, plovilo je još nekoliko brodova, a na jednom od njih nalazili su se nemački zarobljenici, koji su takođe sa nama putovali u Ameriku. Za nas je

bilo veliko razočaranje da putujemo zajedno sa nemačkim zarobljenicima! S druge strane, to nam je ulivalo sigurnost, jer Nemci svoje vojnike sigurno neće torpedovati.

Putovali smo petnaest dana. U početku putovanja gotovo svi smo patili od morske bolesti. Američki piloti nam nisu bili naklonjeni. Pred Gibraltarom, nemačke podmornice su nas dva puta napadale. Motori su bili ugašeni, kao i ventilatori, a svi smo morali da sidemo u utrobu broda. Zahtevana je grobna tišina. Sve se dešavalo noću. Od tada ja ne volim more. Toga se s jezinom sećam: mrak, tišina. Nemci su sigurno saznali da se i njihovi vojnici nalaze u konvoju pa nas nisu dirali. Jedanput smo čuli i avione, ali su na sreću bili saveznički.

Nakon 15 dana putovanja, stigli smo u njujoršku luku i prvo ugledali Kip slobode. Mene su, sećam se, najviše fascinirali automobili raznih boja, jer sam do tada videla samo crne, a o oblakoderima da i ne govorim! Čim smo stigli u luku, opet smo bili podvrgnuti dezinfekciji i kupanju. Zatim smo prešli u jedan mali brod, pa smo preko reke Hudson došli u malo mesto Osvego, koje se nalazi na jezeru Ontario. S druge strane tog jezera je Kanada. Tu se nalazio vojnički kamp u kome smo boravili godinu dana. Kamp je bio ograđen žicom. Doći u slobodnu Ameriku, a živeti u kampu sa žicom?! Bunili smo se, ali nije vredelo. Smešteni smo u vojničke barake. To je bio „Novi svet“, u žici i barakama! Svi smo dobili sobe u kojima se nalazio po gvozdeni krevet, gvozdeni orman i lavabo. Iako se pored kampa nalazilo jezero Ontario, nikad se nismo u njemu kupali.

Već drugog dana po našem dolasku, oko žice je počeo da se skuplja narod, pretežno žene. Kad smo im, na pitanje odakle smo, odgovorili da smo iz Jugoslavije (za koju verovatno nikad nisu čuli, mislili su da se ta zemlja nalazi negde u Africi), pitali su nas da li smo već videli automobile, radio, da li smo, tamo odakle dolazimo, imali struju i tako redom. Kad su čuli da neki od došljaka govore i po nekoliko jezika i da su fakultetski obrazovani, primirili su se. Zatim su počeli da nam donose staru i novu garderobu, rešoe, pegle i druge stvari. Mnogi su nas „belo“ gledali i bili neprijateljski raspoređeni prema nama, naročito oni čiji su sinovi ratovali u Evropi. Vremenom, privikli su se na nas, a i mi na njih.

Ukupno nas je u kampu bilo oko 1000, od toga – 353 Jugoslovena prema statistici Rut Gruber, koja je bila organizator te akcije. Od toga su 322 bili Jevreji i 21 drugih nacionalnosti. Nisu nam dozvoljavali da izlazimo u grad. Ujesen (došli smo u leto) sva deca su mogla da pohađaju škole u gradu i to prema uzrastu i znanju engleskog jezika.

Predmete smo mogli da biramo. Izabrala sam engleski kao obavezan predmet, daktilografiju i stenografiju pošto sam želela da se osposobim za nešto stručno, praktično, što bi mi koristilo u životu, istoriju i geografiju. Profesori su prema nama bili veoma korektni, a i američki đaci su se postepeno privikli na nas. Imali smo propusnice i svakog jutra smo išli u školu. Nastava je trajala od devet do pet popodne, sa prekidom za ručak. Posle pet vraćali smo se u kamp. Ponekad smo šetali gradom, ali nam nije bio interesantan. U školi smo završavali domaće zadatke, a po povratku u kamp obično bismo išli u naš omladinski klub, gde smo se zabavljali, a zatim odlazili na večeru.

U kampu su se odvijale razne delatnosti. Osnovane su brojne radionice u kojima su doseljenici mogli da se osposobe za život u Starom, kao i u Novom svetu. Obrazovane su frizerske, stolarske, fotografske i druge sekcije. Kasnije su svi stanovnici kampa dobili propusnice i mogli su da borave van kampa po nekoliko sati. Svi su dobijali po 8 dolara mesečno za džeparac, a neki koji su radili u kampu, odvozili đubre, kuvali u menzi i sl. dobijali su i više. Imali smo improvizovanu bolnicu-ambulantu u kojoj su radili naši lekari.

Bili smo svedoci i tragičnih događaja. Jedna mlada žena, majka dvoje dece, izvršila je samoubistvo. Učinila je to verovatno zbog griže savesti pošto se razvela od muža, ostavila dvoje dece i udala se za njegovog sekretara.

U kampu je bilo i glumaca, amatera i profesionalaca, kao i operskih pevača. Jedanput nedeljno imali smo priredbe. Leo Mirković, poznati zagrebački operski pevač, često nas je „častio“ arijama iz raznih opera. Jednom nam je priredio koncert i poznati američki i naš violonista Zlatko Baloković. Imali smo i bioskopske predstave, a jednom nas je posetila i Eleonora Ruzvelt.

U međuvremenu, rat se završio, pa su Amerikanci iskazivali svoju radost sedeći u automobilima i trubeći. Mada se sve lepo odvijalo, nije bilo govora o stalnom boravku u Americi. Želeli su da nas, po svaku cenu, posle rata, vrata u Evropu. Čak ni onima koji su imali u Americi sinove, ćerke ili roditelje ostanak nije bio izvestan. Mnogi od nas su pomišljali da se vrata, nadajući se da će, možda, nekog od svojih dragih zateći živog. Moja sestra je želela da se vrata, pošto se njen muž stalno javljao, a ja nisam želela da tamo ostanem sama.

Nas oko dvadeset Jugoslovena izrazilo je želju da se vrata u Evropu. I, „jednog lepog dana“ pošli smo u Njujork i tamo proveli ceo dan. Posetili smo Radio City, Empire State Building, hotel „Astoriju“. obi-

lazili znamenitosti. Uveče smo se ukrcali na švedski brod „Gripsholm“ i, nakon osam dana, stigli u Bari, a odatle u prihvatilište u Trogiru. Čim smo došli u Trogir, „ohladili“ smo se. Ali, nazad se nije moglo! Zavideli smo onima koji su ostali u Americi, jer su konačno dobili dozvolu za stalan boravak. Svi smo bili razočarani. Nekoliko povratnika otišlo je u Beograd -- dr Grin, advokat sa porodicom, braća Margulis, studenti medicine, i mi, a nekoliko u Zagreb i Sarajevo.

Posle kratkog vremena dr Grin je uspeo da se iseli u Kanadu, braća Margulis su zamolila pok. Mošu Pijadea da im se dozvoli povratak u Ameriku, jer su im tamo ostali stari roditelji (dr Margulis sa suprugom) i da završe započete studije. I oni su imali sreće, pa su prvo oputovali u Kanadu a zatim u Ameriku, a i g. Frajdenfeld je takođe otišao u Kanadu. U Jugoslaviji smo ostali samo moja sestra sa sinčićem i ja. Uskoro smo se našli sa zetom, a u međuvremenu se vratio i brat iz nemačkog zarobljeništva. Niko se drugi nije vratio.

Trebalo je sve početi iz početka. Posle dolaska u Beograd, pozvali su me u UNRRA misiju i ponudili mi posao, jer je u ono vreme bilo malo onih koji su znali engleski. Naravno da sam pristala. Od naših Jevreja, koliko se sećam, tamo su radili dr Hendel, zet pok. dr Alkalaja, nadrabina, gđa Soka Josif, majka Enrika Josifa, i inž. Andrija Alpar. Moj šef je bio g. Benson Ešenbah, američki Jevrej. Radila sam i na organizaciji nekih međunarodnih kongresa (kongres ratnih vojnih veterana, itd.).

Po završetku rada UNRRA-e, radila sam u preduzećima spoljne trgovine. U to vreme ljudi su planski raspoređivani: gde vas odrede, tamo morate da radite!

U međuvremenu sam se upoznala sa mojim suprugom, dr Dimitrijem Delovskim, koji je tada specijalizirao kardiologiju. Na njegov nagovor, a i sama dolazeći do zaključka da to moram da obavim, iako sam već imala dvoje dece, nastavila sam školovanje. U velikom preduzeću, koje se bavilo spoljnom i unutrašnjom trgovinom i zastupstvom, i odlično poslovalo, vrlo mali broj ljudi je znao strane jezike. Nemački, gotovo niko. Na njihov nagovor upisala sam se na kurs engleske i italijanske korespondencije. Pošto su saznali da znam i nemački (jedna tetka iz Beča, po kojoj sam i dobila ime Ela, kao malu devojčicu učila me je nemačkom jeziku, a i moji roditelji su sa njom govorili nemački, tako da sam ga prosto uvek imala u ušima), završila sam i kurs nemačke korespondencije. Mnogo kasnije završila sam i višu školu za spoljnu trgovinu. Radila sam i u Savezu jevrejskih opština Jugoslavije, ali kratko, gde sam za svoj rad dobila Megilu zahvalnicu.

Pevala sam i u jevrejskom horu „Braća Baruh“. U međuvremenu, deca su završila fakultete: sin Nenad – ekonomski, kćerka Silvana – pravni.

Suprug i ja smo već dugo u penziji. Imamo četvoro unučadi. U najtežim danima bila sam optimista i to me je održalo u životu. Ali sada, kad pomislim šta sam sve preživela, digne mi se kosa na glavi. I mada je od Drugog svetskog rata prošlo toliko mnogo godina, još uvek, ponekad sanjam ustaše. Jure me! Ožiljci u duši su ostali. Osećam kao da mi nešto nedostaje, kao da nisam kompletan čovek, da sam duhovni invalid, i često se pitam: zašto sam baš ja preživela...?!